

KÖNYVEKRŐL

SIMON ANDRÁS: *Piac, adagolás, hiány*. Aula Kiadó, 1990. 134 old.

Kissé megkésett ismertető ez egy könyvről. Bár már 1990-ben kaptam egy felkérést a megírására, két évig halogattam, hogy eleget tegyek ennek. Úgy gondoltam, hogy egy ilyen fajsúlyú könyv elemzése nem egy frissen végzett egyetemi hallgató feladata. Azt hittem, hogy a könyv értékelését a hazai közgazdasági tudomány prominens képviselői fogják elvégezni, azok, akik részt vettek abban az élénk szakmai vitában, amely a könyv által érintett területre olyan jellemző volt a hetvenes és nyolcvanas években. Vártam, hogy felszólalnak azok, akiknek sokéves intellektuális építményét a szerző egy-egy elegáns gondolatmenettel földig rombolja, talán kiderül, hogy mégsem olyan elegánsak ezek az érvek, van ellenük ellenérv. Ma már látom, hogy vára-közásom indokolatlan volt. Simon András úgy zárt le egy témát, hogy nem hagyott logikai réseket, amelyeken keresztül mondanivalója támadható lenne.

A vita Simon András érveivel annál is nehezebb, mivel könyve szakít a verbális közgazdaságtannak azzal a régi magyar hagyományával, miszerint egy gondolat annál alaposabban van megindokolva, minél hosszabban fejtegetjük az igazságát. Ez a hagyomány ugyan olvasmányosabbá, látszólag érthetőbbé, ugyanakkor viszont könnyen támadhatóvá teszi a műveket. Az olvasó, amikor mondatról mondatra követi az általában nagyon szellemesen és színesen megírt mondanivalót, úgy érzi, hogy érti, amit olvas. Szívesen végig is olvassa, mert mindenféle érdekeset talál benne, ami megegyezik a saját tapasztalatával, majd a végére érve meglepődéssel és meggyőzve teszi le a könyvet. Nem veszi észre, hogy becsapták, a sok tetszetős szövegbe logikai hibákat csempészték. Az ellenvélemények ugyanebbe a csapdába esnek, gyakran felületesek, csak látszólag ellentétes értelműek, esetleg csak szemantikai természetű ellentmondásokon lovagolnak. Simon András nem ezt az utat követi: a logikai szigort nem helyettesíti bőbeszédűséggel. Bár megközelítésmódja alapján véve nem matematikai jellegű, sokszor előfordul, hogy egy-egy fogalom csak matematikailag fogalmazható meg pontosan, és itt nem riad vissza a képletek alkalmazásától. Ez a képzetlen olvasót elriaszthatja, de a képzett olvasó számára valójában könnyítés, mert így félreérthetetlen pontossággal kapja a gondolatok megfogalmazását.

A könyv átfogó mű, amely alkalmas arra, hogy olvasója megismerkedjen a címben szereplő téma minden fontos kérdésével. Nagy segítség az olvasónak, hogy a könyvben röviden és az intuitív megértésre koncentrálva található meg olyan elméletek leírását, melyek egyébként csak technikailag igen nehezen követhető, matematikai orientációjú forrásokban találhatók meg. A

könyv elsődleges célja azonban nem ismertetés: az ismertető rész a szerző saját mondanivalójának megértését készíti elő és maga is nagymértékben a szerző értékítéletével telített. Mi sem példázza ezt jobban, mint az, hogy az irodalomban alig hivatkozott J. Green sokszorosan nagyobb súlyt kap, mint J. Benassy, akire a tényleges kereslet elméletének egyik atyjaként tekintenek. Ez a szelekció részben a szerző azon törekvését tükrözi, hogy ne elmélettörténetet írjon: a műveket elsősorban ne a működésük idején kifejlesztett hatásuk alapján, hanem aszerint ismeresse, hogy mennyire bizonyultak időtállóknak. A szelekció másik szempontja az volt, hogy az ismertetés tulajdonképpen csak előkészítő a szerző saját elméletének megértéséhez. Ez az elmélet a hiánygazdaság működésének a leírása.

Magyarországon ezt a témát mindig nagy érdeklődés kísérte. A figyelem nagymértékben Kornai Jánosnak köszönhető, akinek könyve (Kornai (1980)) szakmai bestsellernek bizonyult, de a könyv nyomán kialakuló vita is sok értékes gondolatot vetett fel. A „Piac, adagolás, hiány” c. mű alapvetően lefedi ennek a vitának a területét. Érdekes módon ez az átfedés nehezen észrevehető az olvasó számára. Bár a szerző nem mulasztja el megjegyezni, hogy Kornai nézetei nem állják ki a könyv logikai szigorúságának a próbáját, és megemlíti nézeteinek rokonságát Soós Károly Attiláéval (1986), ezek a megállapítások nem kapnak hangsúlyt a könyv egészében. Ennek két oka van. Az egyik ok az, hogy a szerző megközelítése alapvetően különbözik mind Kornaiétól, mind Soósétól. Kornai *Hiány* c. művében a szocialista vagy tervgazdaságok számára új közgazdaságtant, a keresletkorlátos gazdaság tanát kínálja. Ez a megközelítés lehetővé tette számára, hogy ne kelljen mindazt feldolgoznia, amit a közgazdaságtudomány a korlátozott egyensúly témájában már elért. Elegendőnek tartotta, hogy megfelelő módon elhatárolja magát ezektől. Soós (1986) a verbális hagyományok művelőjeként még kevésbé kötődik az elmélethez, nem is hivatkozik a tiszta elmélet olyan képviselőire, mint Svensson vagy akár Benassy, érdeklődése gyakorlatibb. Így azután nem csodálható, hogy ha valaki a nyugati közgazdasági tudományra építve bontja ki mondanivalóját, mint ahogy a szerző teszi, nem sok közös szállal kötődik akár Kornai, akár Soós gondolatmenetéhez. A másik ok talán a szerző szándékaiból adódik: műfaját tekintve tiszta művet akart alkotni, ezért a közgazdasági tanulmány műfaját nem akarta a vitairat műfajával keverni, még akkor sem, ha ez utóbbi talán több olvasót vonzana. (E különbségekről az olvasó valamivel többet találhat Simon András (1992b) cikkében).

A könyv első nagy érdeme az olyan alapfogalmak tisztásában rejlik, amelyek pontos definíciója nélkül a hiány fogalma a levegőben lóg, nem értelmezhető. A szerző megmutatja, hogy a hiány fogalmának a megértéséhez a kulcszó a kereslet. A kereslet különféle értelmezése a korlátozott piacokon más és más hiányfogalomhoz vezet, és a hiány elemzésével foglalkozó szerzők gondolati rendszereinek inkonzisztenciái általában a kereslet zavaros értelmezéséből

adódnak. Nemcsak igen hasznos a szerző azon törekvése, hogy „rendet teremtsen” ezen a téren, hanem meggyőző is, ahogyan teszi. Benassy speciális tényleges kereslet fogalmát kereken elveti, mint spekulatív konstrukciót, Dréze definícióját pedig a determinisztikus adagolás speciális kereslet-fogalmaként értelmezi. A sztochasztikus korlátok esetére Svensson (1980) dolgozta ki a helyes értelmezést. A fogalom érdekes következménye – mint a szerző rámutat – hogy a korlátok megléte elválasztja egymástól a kinyilvánított vételi szándékot és a tervezett vásárlást, szemben a walrasi gazdasággal, ahol ez a két fogalom egybeesik, és joggal nevezetük bármelyik keresletnek. Simon András meggyőzően mutatja be, hogy a kereslet fogalmának tisztázatlanságai sokaknál ennek a walrasi gazdaságtól eltérő kettősségnek a fel nem ismerésére vezethetők vissza és ennek a különbségtételnek a figyelmen kívül hagyása egy egész közgazdasági modell-rendszert (Portes – Winter (1976) és követői) vezetett vakvágányra. Ezeknek az ún. disequilibrium modelleknek erre az elméleti buktatójára ugyan már sokan céloztak, legelőször talán Katz (1977) – Kornai (1980) kritikája is tartalmazza ennek a gondolatmenetnek egyes elemeit –, de a bajok gyökerének ilyen pontos megállapításához Simon könyvéig várnunk kellett. Simon mutat rá arra is, hogy Kornai János kritikája és saját konstrukciója szintén miért inkonzisztens: a kereslet fogalma nála is definiálatlan. Joggal kéri tehát számon tőle, hogy mit is kell értenünk (majdnem) végtelen keresleten és a rá épülő erőforrás-korlátos gazdaság fogalmán.

A könyv első részében precízen kifejtett fogalmakra alapozva Simon András elegánsan tudja a hiánygazdaság működésének konzisztens leírását adni. A könyvnek ez a 3. fejezete külföldön is ismert és joggal váltott ki nemzetközi elismerést. A modell mikroökonómiai alapja McCafferty (1977) egy régi, egészen más alkalmazásra kidolgozott kereséses modelljéből származik. A szerző megmutatja, hogy ez a keresési modell értelmezhető úgy, mint egy hiánypiacon megvalósuló adagolás. Ragyogó meglátása, hogy az egészen más oldalról közelítő Green adagolási rendszere ezzel ekvivalens. Green (1981) elemzésében a tranzakció mennyisége a kinyilvánított keresleten kívül csak a piac általános állapotától (az összes kereslet és kínálat viszonyától) függ. Simon megállapítja, hogy a fenti tulajdonság a piacon történő elosztás nem-diszkriminatív jellegét emeli ki, és a nem walrasi, tehát hiánypiacoknak is olyan jellemző tulajdonsága, ami a modellezés alapjául szolgálhat. Bár kitér arra, hogy az ettől eltérő – például tervezési – adagolásoknak milyen szerepük van a hiánygazdaságban a javak elosztásában, lényegében ilyen hiánypiacot elemez, amikor saját modelljét felállítja. E modellel a szerző alapvetően tisztázza a hiánygazdaság működési mechanizmusát, olyan precízen tömör megfogalmazásban, amelyre e témában az eddigi közgazdasági irodalomban nem találunk példát.

Az így felállított modell alapvető makroökonómiai kérdésekre is választ ad. Megtudhatjuk, hogy 1. az aggregált kereslet (mint tervezett vásárlás)

növekedése jellemzően a hiánygazdaságban is növeli a termelést – szemben a disequilibrium-modell híveinek ellenkező predikciójával, 2. a termelés mindig kereslet- meghatározott a fenti értelemben, tehát a kereslet-korlátos – erőforrás-korlátos gazdaság megkülönböztetésnek nincs alapja. Sőt, a kereslet bizonyos szinten túli növelése a termelés ellehetetlenüléséhez, megszűnéséhez vezet – szemben a Kornai-féle elmélet majdnem-végtelen keresletre épülő konstrukciójával, 3. a hiányok oka a tervgazdaságokban a kínálat rugalmatlansága, amely a kereslet szintjétől függetlenül adott – összhangban Soós Károly Attila nézeteivel. (A szerző itt hozzátéhetette volna Mellár Tamás (1987) nevét is.)

Mindezek a következtetések természetesen merev-áras rendszert tételeznek fel. A könyv megírásakor a szerző még nem foglalkozott azzal, hogy az árak szabaddá tétele milyen hatással lenne a hiányra. Egy későbbi tanulmánya (Simon (1992b)) már erre is kitér. Ekkor joggal mutat rá arra, hogy az átmenet tapasztalatai igazolták a modell következtetéseit. Nyilvánvalóvá vált, hogy a különbség lényege a szocialista (állami) és piaci (magán) gazdaságok között mennyire a vállalatok kínálatának rugalmatlanságában rejlik: az árak szabaddá tétele ugyan többé-kevésbé megszüntette vagy legalábbis lényegesen csökkentette a hiányokat, de ez nem a termelés átcsoportosításával ment végbe: a kereslet csökkentése egyszerűen csak a termelés csökkenését, munkanélküliséget idézett elő. Az történt, hogy ahol azelőtt többletkínálat volt termékekből, ott ez áttevődött a munkapiacra, átalakult a munka többletkínálatává.

A szerző meggyőző arról, hogy a merev árak – és ezzel a hiányok fellépésének lehetősége – nem valami olyasmi, ami egy jól működő piaci gazdaságban nem fordulhat elő. Olyannyira lehetséges, hogy ennek elemzése része a közgazdasági irodalomnak, és ebből kapunk ízelítőt az 1.5 fejezetben. Hozzátehetnénk, hogy az ármerevségek okainak vizsgálata a neoklasszikus elmélet fő területe. Ez már nem témája a könyvnek, részben azért, mert ez az elmélet jórészt a munkapiacot elemzi, részben azért, mert a szerző szűken csak a hiány-következményekkel foglalkozik.

A 4. fejezetben a szerző ismertetést ad a Barro-Grossman modellről. Maga a leírás, amely tartalmazza a modell összes feltételezésének precíz megfogalmazását, a magyar nyelvű irodalomban önmagában is hiányt pótol, de fontosabbak a modellhez fűzött megjegyzések. A szerző itt értékeli a modellt, mint a termék- pénz- és munkapiac közötti túlsordulás vizsgálatának eszközét. A keynesi típusú egyensúly vizsgálatában nagyon hasznosnak találja a modellt, de ugyanakkor a túlsordulás jelenségét érdektelennek tekinti a szocialista gazdaságok hiányjelenségeinek, vagy hatékonysági problémáinak magyarázata szempontjából. A szerző e könyv megírása utáni cikkeiben bővítette a Barro-Grossman modellről elmondottakat (Simon (1992a, 1992b)).

Összefoglalva a könyv értékelését, a mű egy közgazdasági elmélet kifejtése,

amely a szocialista gazdaságok legáltalánosabb jellemzőit magyarázza. Ez az elmélet azonban mélyen gyökerezik a közgazdaságtudomány általános elméletében. A magyar olvasóközönség számára ezért csak úgy volt megírható, ha a szerző ismerteti azokat az alapokat, amelyekre az elmélet épül. A könyv ezért tankönyvként is jól használható, egyrészt a hiány témájával kapcsolatos közgazdasági szakirodalom alapjainak forrásaként, másrészt a tervgazdaság működési mechanizmusának elméleti modelljének leírásaként. Bár ez a modell a szerző nevéhez fűződik, a benne lévő gondolatok eléggé kitisztultak ahhoz, – márcsak azért is, mert az elmúlt 15 év gyakran hibás, de mégis csak gondolatébresztő munkáira építhetett – hogy mentesek legyenek az elsőkézből való megfogalmazások nehézségétől, vagy a túlzottan egyéni látásmód torzító szemüvegétől. Így nyugodt szívvel ajánlhatom a könyvet a felnövekvő hazai közgazdász-generáció számára. Bár a hiánygazdaság modellje, mint téma elavultnak tűnhet, a könyv nem avult el. Tárgyalásmódja, a benne foglalt elméleti mag sokkal általánosabb annál, semminthogy valamiféle gazdaságtörténeti leírásaként foghatnánk fel. Szemlélete, tanulságai a mai átmenet időszakában pedig különösen hasznosak.

Érdemes megszerezni a könyvet még akkor is, ha kiadása szinte titokban, minden hírvéres nélkül történt, egyetemi tankönyv formájában.

Irodalom

1. Benassy, J.P. (1974): Neo-Keynesian Disequilibrium in a Monetary Economy. *Review of Economic Studies*, 42. 503-523.
2. Green, J. (1980): On the Theory of Effective Demand. *Economic Journal*, 90. 341-353.
3. Katz, B. G. (1979): The Disequilibrium Model in a Controlled Economy: Comment. *American Economic Review*, 69. 721-725.
4. Kornai János (1980): A hiány. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest.
5. McCafferty, S. (1977): Excess Demand, Search, and Price Dynamics. *American Economic Review*, 67. 228-235.
6. Mellár Tamás (1987): „A hiány” és a szocializmus gazdaságtana. *Közgazdasági Szemle* XXXIV/3.
7. Portes, R. – Winter, D. (1980): Disequilibrium Estimates for Consumption Goods Markets in Centrally Planned Economies. *Review of Economic Studies*, XLVII. 137-159.
8. Simon András (1992a): A pénz a hiánygazdaságban. *Közgazdasági Szemle*, XXXIX/4.
9. Simon András (1992b): Aggregált többletkereslet vagy strukturális rugalmatlanság? *Közgazdasági Szemle*, XXXIX/10.

10. Soós Károly Attila (1986): Terv, kampány, pénz. Közgazdászai és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
11. Svensson, L. E. O. (1980): Effective Demand and Stochastic Rationing. Review of Economic Studies, XLVII. 339-356.

Paál Beatrix¹

---

¹Paál Beatrix a Cornell University posztgraduális egyetemi hallgatója.